

Lukácsi Tamás

ÉRVEK A SZAVAZÁS ÖNKÉNTESSÉGE MELLETT

„Ilyen nagy dolog a Szabadság?...”

Márai Sándor: *Mennyből az angyal*

A választási rendszer reformja (kisebb parlament, listás és egyéni választókerületi mandátumok arányának újraelosztása stb.) népszerű téma a pártok körében, talán azért, mert az állam- és kormányzati forma érintése nélkül, pusztán a választási matematika segítségével átrajzolható vele a politikai élet térképe, megváltoztatható a pártrendszer és a kormányzati forma közötti egyensúly. Két egymást váltó nagy párt vetélkedését szeretnénk? Egyfordulós, többségi, egyéni választókerületi rendszerre van szükség. Legyen minél sokszínűbb a parlament? Bejutási küszöb nélküli, arányos listás választást érdemes bevezetni. Szükségtelen is bővebben fejtegetni, hogy jelenleg miért nincs esély kompromisszumra e téren.

A magyar választási jognak van azonban egy olyan fogyatéka, amely egy egyszerű technikai szabállyal kiküszöbölhető lenne; van egy olyan kötöttség benne, amelynek eltörlésével liberálisabb – és morálisabb – keretek között dönthetnénk az ország ügyeiről. Ezt a megoldást szeretném felvázolni, előbb azonban egy fogalmat kell tisztázni.

Ha azt halljuk, hogy idiótának neveznek valakit, nem feltétlenül arra gondolunk, hogy éppen az antik görög politikai gondolkodás egyik kategóriájába sorolták be az illetőt. Pedig az „idióta” szó az ógörög *idiosz*ből ered, melynek eredeti jelentése: 'sajátos, egyéni, személyes'. Használták még ezt a szót különféle formáiban a magánvagyon, a magánérdek vagy a magánügy jelölésére is. Az *idiosz*ből képzett főnév, az *idiótész* az egyént mint magánembert jelöli a közösséggel vagy az állammal szemben. Az *idiótész* azonban – az újkori jelentéséhez hasonlóan – negatív árnyalatokat ölthet, és használták 'laikus' vagy 'kontár' értelemben is, Plutarkhosz pedig a „tudatlan tömeg” összefüggésben írja le.

A közösséggel szemben meghatározott magánemberi minőség eme kedvezőtlen megítélése az antik polisz elméletéből következik. A polgári jogállás – vallási és gyakorlati okokból – az életet magát jelentette; ezért is volt a száműzetés hasonló súlyú a halálbüntetéshez. Aki viszont polgár volt, azt súlyos kötelezettségek terhelték a politikai közösséggel szemben. Emiatt a közügyek elhanyagolása olyan rossz hírbe hozta a polgárt, mint bármely más nyilvánvaló erkölcsi hiba, és végsősoron jogállásának elvesztéséhez vezetett: „Az állam nem engedte, hogy a férfi közönyös legyen az állam érdekei iránt; a bölcsésznek, a tudomány emberének nem állott jogában, hogy csak magának éljen. Kötelessége volt, hogy szavazzon a gyűléseken, hogy annak idejében tisztviselő legyen. ... Arra, aki a pártokon kívül akart maradni és ma-

gát nyugodtnak akarta mutatni, a törvény szigorú büntetést szabott, ti. a polgári jog elvesztését.”¹

A továbbiakban az *idiótész* kifejezést ebben az értelemben használom, azokra a polgárookra, akik közéleti jogaikkal nem élnek; akiknek van választójoguk, de nem mennek el szavazni. Megítélésem szerint éppen e téren, a jognak az idiótészekhez való viszonyulásában lelhetünk rá a magyar választási rendszer rejtett hibájára.

Legújabb kori történelmünk egyik nemzeti traumája a 2004. december 5-i népszavazás. Világosan kell látni azonban, hogy a döntést nem azok hozták, akik nemmel szavaztak a határon túli magyarok kettős állampolgárságára, hanem azok, akik nem szavaztak. A mintegy nyolcmillió választópolgárból hárommillió tartotta elég fontosnak a kérdést ahhoz, hogy elfáradjon a szavazófülkéig. És bár „nem” választ csak az összes választójogosult 17,75%-a adott, az eredmény tekintetében ők a győztesek, hála annak az ötmilliónak (és az ő magatartásukat jutalmazó választási rendszernek), akik sem igent, sem nemet nem mondtak, hanem – paradox módon – éppenséggel ki akartak maradni a döntésből. Vagyis megállapítható, hogy e történelmi súlyú ügy kimenetele az antik értelemben vett idiótészekén múlt.

A hiba tehát abban rejlik, hogy választási rendszerünk valamilyen formában jutalmazza a választástól távolmaradókat és nem teszi számukra lehetővé a következmények nélküli távolmaradást. Márpedig az idiótészek nem csak 2004-ben nyomták rá bélyegüket a döntésre, hanem minden szavazásnál jelen vannak – láthatatlanul és akarattuk ellenére. Ők azok, akik miatt meg kell ismételni – mindannyiunk adójából! – oly sok egyéni választókerületi fordulót. Ők azok, akik miatt még az igen szavazatok 80%-os győzelme esetén is szemrebbenés nélkül lehet arra hivatkozni, hogy az abszolút többség nem mondott igent. (Valóban, a 2008. márciusi népszavazáson „igen” választ csak a választójogosultak 41-42%-a adott.) És ők azok, akik miatt a NATO-hoz vagy az EU-hoz való csatlakozásunk esetében is lehet azzal érvelni, hogy még ezek a nemzeti konszenzust élvezőnek hitt ügyek is csak a kisebbség támogatását élvezik (a választójogosultak 41,5% és 38%-át).

Ráadásul van az idiótészeknek egy rejtett kategóriája; kérdés, hogy ők hány választást döntöttek már el vagy fognak még eldönteni. Azokra gondolok, akiknek eszük ágában sincsen szavazni, a közélet iránt egyáltalán nem érdeklődnek, maguktól soha nem jelenének meg az urnáknál, és megjelenésük oka *kizárólag* valamiféle „mozgósító kampány”, amely gépjárműekkel és gasztronómiai kísértésekkel dolgozik.

Értetlenül és szomorúan állunk e látkép előtt. Egy olyan országban, ahol fél évszázada a függetlenségért és a politikai szabadságért – miniszterelnöktől az utcagyerekekig – oly sokan adták életüket, a mai választójogosultak többsége, miután a függetlenség az ölébe hullott, ennyire nem becsüli meg a politikai szabadságot.

Nem kívánom ezt a jelenséget tovább elemezni, de annyi talán még kijelenthető, hogy a problémának többek között van morális oldala is. Hatalmas hiba (és ráadásul minden bi-

¹ Fustel de COULANGES: *Az ókori község*, ford. Bartal Antal, MTA, Budapest, 1883, 340 (hasonmás kiadása: *Az antik városállam. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003).

zonnal alkotmányellenes) lenne azonban moralizáló jellegű kényszerítő eszközökkel fellépni ellene.² Ha hajlandóak vagyunk a római jogászok szemléletmódjából tanulni – akik utolérhetetlenek voltak abban, hogy erkölcsileg kifogásolható vadhajtásokat semleges, technikai szabályokkal nyesegetsenek –, akkor a következő megoldást érdemes megfontolni.

Néhány nyugat-európai országban – például Belgiumban, Luxemburgban, Liechtensteinben vagy Vorarlberg osztrák tartományban – létezik egy szabály, amelynek célja az idiótészi magatartás következményeinek elhárítása. Ezt nevezik kötelező szavazásnak (*vote obligatoire*), bár az elnevezés teljesen félrevezető, hiszen – hamarosan kifejtem, hogy miért – valójában ez a rendszer garantálja a szavazás önkéntes jellegét.

A szabály lényege, hogy a választójogosultak körébe csak az tartozik bele, és a részvételi arány szempontjából csak azt kell figyelembe venni, aki *önként* kéri felvételét a választói nyilvántartásba. Az ily módon regisztrált választójogosultak számára viszont már kötelező a szavazás, melynek elmulasztása szankciókat von maga után. A büntetések bajnoka kétségkívül Luxemburg, ahol a visszaeső hiányzókra 500-tól 1000 euróig terjedő csekk vár.

Belgiumban a következőképpen működik a gyakorlatban e rendszer. A választások előtt a helyi önkormányzat értesítést küld ki, amelyben elmagyarázza a szavazás menetét és azt, hogy a névjegyzékbe történő felvétel után a részvétel kötelező. A regisztráció érdekében egy űrlapot kell kitölteni és visszaküldeni a hivatalnak. A választási értesítőt postafordultával küldik ki azoknak, akik regisztrálták magukat és ily módon választójogosulttá váltak. A szavazás és az urnák lezárása után a távol maradó választójogosultak listáját a rendőrségi törvényszéknek továbbítják, az esetleges igazolási kérelmekkel együtt. Első mulasztás esetén 25-től 50 euróig terjedő, visszaesés esetén 50-től 125 euróig terjedő büntetésre lehet számítani. Aki 15 év alatt legalább négyszer elmulasztja a szavazást, azt tíz évre törölhetik a névjegyzékből, és ezen időszak alatt közhivatalt sem vállalhat.³ A választási részvétel Belgiumban általában 90% körül alakul.⁴

E vázlatos ismertetés után térjünk vissza arra, hogy miért lenne helyesebb az „önkéntes szavazás” elnevezés. Mint a 2004. évi népszavazás esetében is láttuk, a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról végsősoron, az eredmény felől vizsgálva a dolgot, azok döntöttek, akiknek az volt az álláspontjuk, hogy nem akarnak dönteni. Tehát a jelenlegi magyar rendszer kötelező jellegű, mert akik szabadulni akarnak a döntési helyzetből, azok nem tehetik meg: a választási rendszer csapdájában vannak, hiszen mindenképpen befolyásolják a végeredményt, és távolmaradásuk szinte minden esetben jogi vagy politikai következményekkel jár. (Akár azért, mert a részvételi arány és a kérdésfeltevés együttes következménye az, hogy az ő „álláspontjuk” győzedelmeskedik, akár azért, mert hallgatásukat később politikai értelemben ki lehet használni.)

Az önkéntes szavazás bevezetése mellett az szólna, hogy technikai szabályról van ugyan szó, de a *ratio legis* az egyéni és a közösségi morál egyik fogyatékosága. Egy ügyes jogtechni-

² Például bármiféle értékítéleten alapuló cenzus, „magyarságvizsga” stb. bevezetésével.

³ Természetesen igazolási kérelemre van lehetőség, és a betegek, mozgássérültek számára speciális rendelkezések könnyítik meg a szavazást.

⁴ Kérdés, hogy ebben mekkora szerepe van a szankciók nevelő erejének, és mekkora a polgárok öntudatának.

kai húzással el lehetne érni olyan célokat, melyeket pusztán moralizálással nem lehet megvalósítani. Ki lehetne kényszeríteni, hogy aki a szavát adta arra, hogy részese lesz a politikai közösség következő nagy döntésének, az be is tartsa az ígéretét. Továbbá biztosítani lehetne, hogy az egész közösség sorsát befolyásoló ügyben a választ olyanok adják meg, akik hajlandók egyáltalán választ adni, vagyis akik készek legalább ennyi felelősséget vállalni a közösség iránt. Eközben viszont az állam semleges marad: nem akar senkit kizárni a választójogosultak köréből valamiféle – akár kisebbségi, akár többségi – értékrend alapján, hanem csak azt teszi lehetővé, hogy aki önmagát ki akarja zárni, az ténylegesen és további következmények nélkül kiléphessen a döntési helyzetből. Kifogástalan *argumentum a maiori ad minuson* alapul: akit képesnek tartanak arra, hogy politikai ügyekben döntsön, azt annak eldöntésére is képesnek tartják, hogy akar-e dönteni. Gyakorlati előnye még, hogy visszaszoríthatók vele a választás napján induló „mozgósító kampányok”, hiszen csak azt lehet az urnákhoz vinni, aki már hónapokkal előtte gondosan regisztrálta magát;⁵ a meggondolatlan regisztrációkat pedig a visszatartó erejű és hatású szankciók korlátozzák.

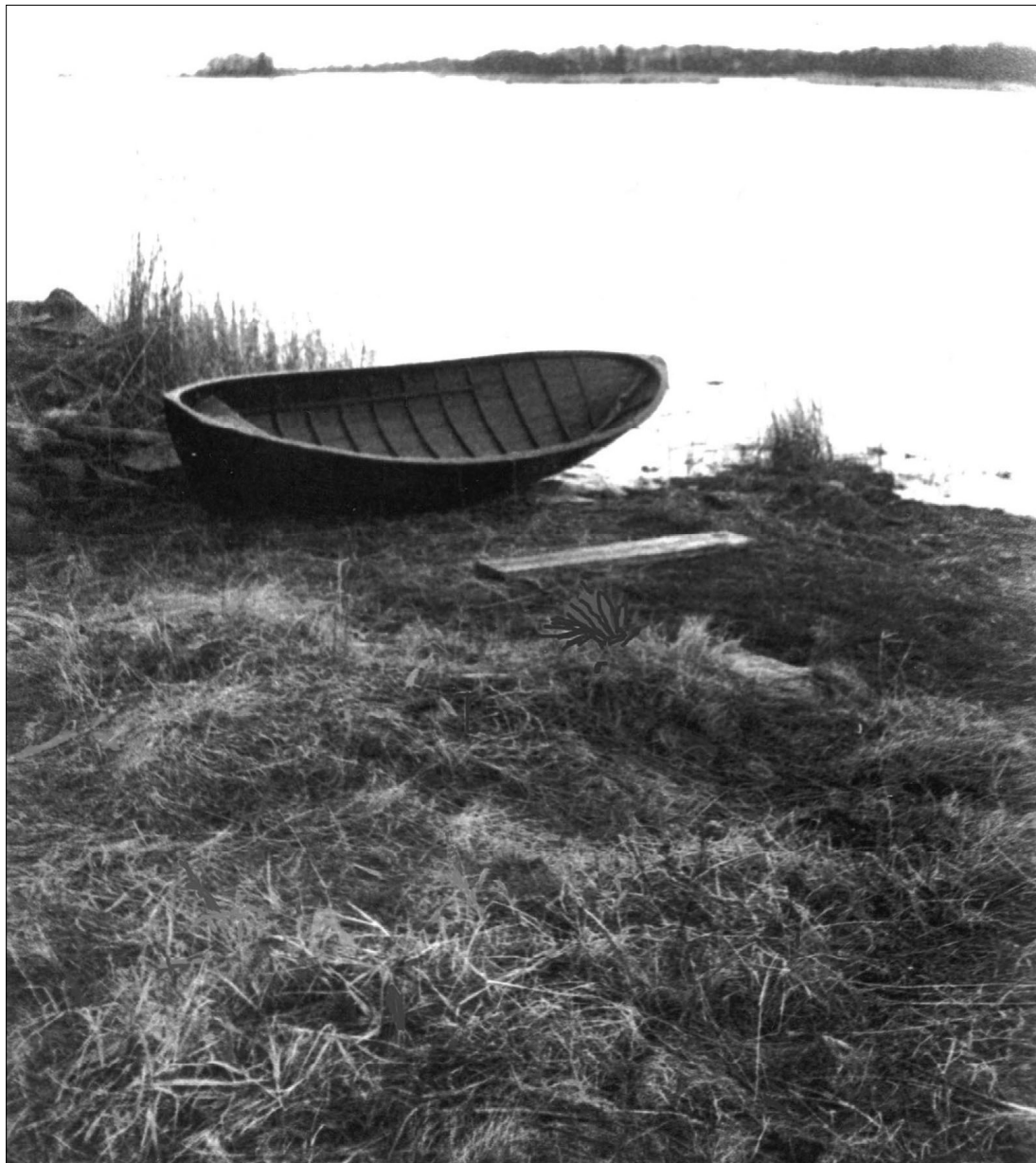
Ráadásul az önkéntes szavazásban szimbolikus erő rejlik. Igazi republikánus pedagógiát alkalmaz azzal, hogy jelzi: a politikai szabadságnak mindig ára van, meglete nem magától értetődő. Jelen esetben annyi lenne ez a jelképes ár, hogy kitöltünk egy űrlapot, megvegyünk egy bélyeget, és utána álljuk az adott szavunkat.

Végezetül nem szabad elhallgatni, hogy az önkéntes szavazásban benne rejtőzhet egy enyhe rejtett „cenzus”, ugyanis hátrányos helyzetbe hozhatja azokat, akik (nem fogyatékoságuk miatt, hiszen erre speciális szabályoknak kell vonatkozniuk) képtelenek arra, hogy egy hivatalos értesítést elolvassanak, megértsenek és egy regisztrációs ívet kitöltsenek. Ezzel kapcsolatban a következő kérdést érdemes megfontolni: mennyit ártana a magyar demokrácia ügyének – az ingyenes és kötelező általános iskolai oktatás korában –, ha az ilyen emberek önhibájukból nem vennének részt komoly, adott esetben történelmi kérdések megválaszolásában?

Ez az utolsó észrevétel átvezethetne egy másik területre, nevezetesen annak az igénynek a taglalására, hogy egy jól működő demokráciában, egy érett respublikában azok, akik nem idiótészek, lehetőleg ne legyenek idióták sem. Ezen a ponton azonban el kellene hagynunk a választási jogot, és át kellene lépünk egy azzal meglepően szoros kapcsolatban levő, de sokkal jelentősebb, sokkal szélesebb területre: az oktatás és a nevelés témájára. Fején találta a szegyet Newman, Arisztotelész nagy 19. századi kommentátora, amikor azt írta, hogy egy olyan alkotmányban, ahol a polgároknak felváltva jut osztályrészül a kormányzás és az engedelmisség (márpedig elvben minden alkotmány ilyen, melyben az aktív és a passzív választójog egybeesik), minden polgárnak olyan nevelést kellene kapnia, mint egy monarchiában a trónörökösnek.

Ennek a rövid írásnak viszont más volt a célja, mint a trónörökös-képzés megvitatása. Arra kívánt csupán rámutatni egy konkrét példán keresztül, hogy milyen nagy dolog számunkra a szabadság.

⁵ Adott esetben a magára a regisztrációra irányuló „mozgósítás” jogszerűségének elbírálására viszont bőven van idő a választások előtt.

Finn emlék